

מערה, אילן, ציון: יהדות הגליל בשלהי העת העתיקה וימי הביניים פרופ' אלחנן ריינר

שיעור 1: המקום הקדוש

מכתב מר' שמואל ב"ר שמשון משנת 1210, בתוך: אברהם יערי, אגרות ארץ ישראל (מסדה, תש"ז), עמ' 82

ומשם [מגוש חלב] הלכנו לעלמה.

וטרם בואינו מצאנו קברו של ר' אלעזר, ועליו ב' אילנות ואין שום אדם רשאי לטול מהם אפילו עלה.

והוא קבור במערה בתוך הקרקע, ועליו בנוי כמין אולם.

ונפל ממנו אבן אחת ועלה משורש המקום ומלא את המקום,

ויצא ממקום אחר ענף אחר וסבב כל הקבר, שלא יוכל ליפול עוד ממנו שום אבן בעולם. ומביאין הישמעאלים שם שמן להדליק.

ודבר גדול ומופלא הוא.

ולפנים מעט קברו של ר' אלעזר בן ערך ולפנים למול האילן קבר ר' אלעזר בן עזריה, ועליו אילן גדול וסבבו כמין בריחים.

מכתב מר' שמואל ב"ר שמשון משנת 1210,
בתוך: אברהם יערי, אגרות ארץ ישראל (מסדה, תש"ז), עמ' 80
וקבר דינה אחותם ביניהם, ועליו אילן של הדס,
ואין אדם רשאי ליקח הימנו אפילו עלה אחד.

מכתב ר' מנחם החברוני, בתוך: המעמר ג (לונץ, תר"פ), עמ' 40
וראיתי קבר אחד מן השבטים ודינה אחותם,
וההדסים עליהם עומדים נטועים מעצמם בלא נטיעת אדם
והלוקח מהם ואוכל עלה אחד מהם, מיד נופל מת.

מסעות אלמוני איש קנדיאה,
בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (מודן, 1946), עמ' 113
משם עד עיר זיטוני כמו מיל אחד. קבורים שם ר' אלעזר בן הורקנוס ועל קברו אילן אחד. יש לו עלים
גדולים, שרשיו אינם נראים ולא נודע מאין באו, ונעלמו מעין כל חי.

שיעור 2: המערה והמעייין

מסעות ר' פתחיה מרגנסבורג,

בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (מודן, 1946), עמ' 51-52

ובגליל התחתון יש מערה ובפנים היא רחבה וגבוהה. מצד אחד מערה של שמאי ותלמידיו ומצד אחד הילל ותלמידיו. ובאמצע המערה אבן שוקעת, אבן גדולה חלולה כמו כוס, ונכנס בבית קיבולה כארבעים סאה ויותר. וכשבאין שם בני אדם הגונים וראו האבן מלאה מים יפיו וירחץ ידיו ומתפלל ויבקש מה שירצה. ואין האבן חלולה מתחת כי אין באין המים מן הקרקע אלא נעשה אם אדם הגון הוא, ואדם שאינו הגון לא יראה המים. ואם ישאבו מן האבן אלף כדי מים לא תהיה חסירה אלא מלאה כהויתו, ואין המים נובעין.

סיבוב ר' פתחיה מרגנסבורג (מהדורת אברהם דוד),

בתוך: קבץ על יד, ס"ח, ירושלים תשנ"ו, עמ' 268

ובגליל התחתון יש מערה ובפנים רחבה מצד אחת של מערה קבר שמאי ותלמידיו, ובאמצע המערה יש אבן גדולה חלולה כמו כוס ונכנס בו כארבעים סאה ויותר, וכשבא אדם לשם, אם יש בעל תורה הוא אז יהיה האבן מליאה מים וירחץ ידיו ומתפלל ויבקש כל מה שרוצה, ואין האבן חלולה מתחת, כי אם המים עליו (עולין?) ובאין מן הארץ ונעשה נס ומתמלא מאליו, וכשבא אדם לשם שלא הגון אז יהיה אינו מוצא באבן אפילו טיפה אחת. וכשבא במערה איש הגון אז יהיה האבן מליאה מים וירחץ ידיו על קברם, ואם ישאבו מן האבן כדי מים לא תהיה חסירה אלא מליאה לעולם.

איגרת ר' שמואל בן ר' שמשון,

בתוך: אברהם יערי, אגרות ארץ ישראל (מסדה, תש"ז), עמ' 81

ולמטה מן ההר מצאנו קברי הילל ושמאי, וש' ל"ו קברים ועליהם כיפה כמין כסוי שיש בבית כעין אילנות, אשר יש בו ו' כיורים והתפלל' שם. ומצאנו שם אשר על צד הימין: הראשון מלא מים, והשני יבש ואין בו מים, והשלישי מלא מים. ושל שמאל מצד אחר: האחד חציו מלא מים, והאחר כולו מלא מים. ועל אולם בתווך ד' ומצד אחד ג' ומצד אחר ג'. ובכל אולם יש ג' קברים. ולמעלה מצד אחד מן הארונות הקרובים לכיורים: האחד מלא מים, והאחד חסר מימיו. וצוה ראש הגולה והדליקו נר של שעוה לחפש ולראות מהיכן מוצא המים לבוא אל הכיורים ולא מצאנו. ושפכנו מן המים הרבה ארצה ולא חסרו ולא נגרעו כלל, ואולם המים מתוקים מדבש ודבר מופלא הוא מאד.

ספר יוחסין השלם לר' אברהם זכות, עמ' 219

ובימי הרשב"א היה [ר' אברהם ור' שלמה, בני] הנגיד ר' דוד, בן בנו של הרמב"ם ז"ל. והיה הנגיד ר' דוד מתפלל במערת הלל ושמאי ויצאו מים קרים ואז החרים למלשינים. וביום ההוא מתו ת"ק מלשינים בארץ מצרים ולשני חדשים להלן, נשיהם ובניהם נעקרו מן העולם.

שיעור 3: עץ הדוש

כתב יד מוסקבה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג (1204)

מעשה היה על קברו של ר' אלעזר בן ערך ז"ל. היה חכם אחד ששמו ר' יוסי ובא לכפר שמו עלמה ובא להשתטח על קברו של ר' אלעזר בן ערך ומצא על קברו אילן סרק דומה לאילנו של יונתן בן עוזיאל ובעודו משתכל לאדון הכל שבראו והיה שמח בהד יופי דליותיו א"ל איש יהודי זקן, ראש של בני הקהל היושבים בכפר זה: "בוא ואודיעך אמת אשר ראו עיני ועיני רבים מהכפר הזה באילן זה. דע כי בכל ערב שבת יהודים וישמעאלים ידליקו נרות על צדיק זה ושאר הצדיקים הנקברים כאן. היהודים מדליקין הנרות מפני כבוד השבת וכבוד הצדיק והישמעאלים מפני כבוד הצדיק וכבוד יום השישי, שהוא יום אידם אשר לקחו אותו לחק כמו שעשו הנוצרים ביום אחד בשבת. ויהי היום, יום שישי בין השמשות הדלקיו!> נרות רבות ואבוקות גדולות עד שגדלה הלהבה בליל שבת ותעלה האש ותבער בענפי האילן ויהם הכפר לאמר: 'ראו אילנו של צדיק בוער באש'. ויראו היהודים כי אילנו של צדיק זה שבער באש ולא יוכלו לכבותו מפני השבת ויחלו פני הישמעאלים לכבותו ויראו הישמעאלים מגשת אליו מבלי רשות אדון הכפר וילכו אליו ויודיעוהו לאמר: 'אילנו של צדיק ר' אלעזר בן ערך בוער באש היטיב בעיניך שנדעכוהו?> הישמעאלים?' וישאל אותם לאמר: 'למה לא תדעכוהו ישראלים בני עמו?' ויאמרו הישמעאלים: 'לא יוכלו לכבות, כי שבת היום', ואמר להם: 'אחר כי חפץ אלהים שיבער אילן צדיק בלילה אשר לא יוכלו הישראלים לכבותו אל תכבוהו אתם אם הוא רצונו של צדיק זה להניח את אילנו זה שתאכליו האש, אבל אתם השמרו פן תגעו בו ואל תעברו את מצותי זאת פן תחייבו ראשיכם אלי'. וישבו כולם איש לביתו ויעזבו את האילן בוער באש וישכימו בבקר לראות אם נשאר מהאילן ענף בלתי נשרף. וישבע הזקן באלהים, שלא מצאו באילן רושם של אש אבל מצאוהו שלם כאשר היתה טרם עלות בו אש, והש"י וית' נתן רשות לנפש הצדיק הזה להראות זאת לעיניהם בגלוי לראות ולהינות בו ושעת רצון היתה לפני הב"ה.

משנה, אבות ג, ז

רבי שמעון אומר: המהלך בדרך, ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה, ומה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו.

שיעור 4: הסיפור המכונן הגלילי

מסעות ר' פתחיה מרגנשבורג,

בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (מודן, 1946), עמ' 52

והר געש גבוה מאוד [...] ורחוק ממנו ניתאי הארכלי בארבל [...] וההר עשוי מעלות שעולין בו ובאמצע ההר יהושע בן-נון קבור ואצלו כלב בן יפונה ואצלם נובע מעיין מים טובים מן ההר ובנויים היכלות נאים אצל קברים [...] ואצל היכל אחד נכרת פסיעה אחת כאדם הפוסע בשלג, כך ניכר, וזו היא שדרך בה המלאך ונתגעש ארץ-ישראל לאחר מות יהושע.

רות רבה, פתיחתא ב

על ידי שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע בקש הקב"ה להרעיש את כל העולם כולו, הדא היא "ויקברו אותו בגבול נחלתו מצפון להר געש". ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' יהושע בן לוי: "חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש. ומהו הר געש? לפי שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד ליהושע [...] ובקש הקב"ה להרעיש את כל העולם כולו על יושביו, כמד"א "ותתגעש ותרעש הארץ".

ספר זרובבל, עמ' 139 (מהדורת לוי)

ובחדש השני באייר תעלה עדת קורח בערבות יריחו על נחל של שיטים [...] ובשמונה עשר בו ירעשו הרים וגבעות ותתמוטטה הארץ וכל אשר עליה וים וכל אשר בה.

תענית בתרא, בתוך: שולמית אליצור, למה צמנו: מגילת תענית בתרא ורשימות צומות הקרובות לה (מאגנס, 2007), עמ' 34

באייר צמו בי"ח, בגלל מות יהושע, והיה בו רעש

סיבוב ר' פתחיה מרגנשבורג (מהדורת אברהם דוד),

בתוך: קבץ על יד, ס"ח, ירושלים תשנ"ו, עמ' 268

ובטבריה יש בית כנסת ואומרין לו שיהושע בן נון כשעבר את הירדן היה מתפלל שם

שיעור 5: עלייה לרגל - מירון

מסעות אלמוני תלמיד הרמב"ן, בתוך: אברהם יערי, מסעות ארץ ישראל (מודן, 1946), עמ' 90

ובמירון שם מערה של קבר לשמאי והלל ותלמידיהם, סך כולם שלשים ושנים. ושם מתקבצין ישראלים וישמעאלים בפסח שיני, וישראלים מתפללים שם ואומרים מזמורים. וכשהם מוצאים מים בתוך המערה כלם שמחים שהוא סימן שתתברך השנה והרבה פעמים שלא נמצאו שם מים, ובעת תפלתם היו באים המים בעת תפלתם כהרף עין... ושם אבן גדולה חלולה מראשה עד למטה לארץ, אומרים כי שם היה מזבח והדם היה שותת ויורד דרך אותו מקום חלול.

ר' תנחום הירושלמי, פירוש לספר יהושע, בתוך: אברהם יערי, 'תולדות ההילולא במירון', תרביץ לא (תשכ"ב), עמ' 74

ויבאו ויחנו יחדיו אל מי מירום להלחם עם ישראל: - - מי מרום - - הוא הנקרא היום מירון, והוא מעיין של מים. ומספרים, שהמים מתגברים שם בשביל עולי הרגל אחרי שהיו יבשים. ותראה אותו [מקום] שהיה מצוי בזמן קדום, אבל לא הזכירו בו את הנס הזה, ולא אחר.

אל-דמשקי, מפנה המאה ה-13, בתוך: אברהם יערי, 'תולדות ההילולא במירון', תרביץ לא (תשכ"ב), עמ' 75

ובהר אלזאבוד בסביבת צפת יש כפר הנקרא מירון ובו מערה המכילה כוכים ובריכות. במשך כל השנה היא יבשה ואין בה טיפת מים אחת, ולא טל ולא רטיבות כלשהי. יום אחד בשנה מתאספים אליה אנשים מיהודי היישובים הרחוקים והקרובים והפלאחים וזולתם ונשארים כל היום. הם נכנסים אל המערה ויוצאים ממנה, והיא נשארת יבשה כשהיתה, ואחר כך פתאום פורצים מים מאותם הבריכות והכוכים וזורמים על האדמה בתוך המערה כשעה או שעתיים, ואחר כך פוסקים. וזה יום חגם של היהודים הם מובילים את המים האלה אל המקומות הרחוקים והקרובים ביבשה ובים ואומרים 'אלה מי מירון'.

אלעת'מאני, תולדות צפת, המאה ה-14, בתוך: אברהם יערי, 'תולדות ההילולא במירון', תרביץ לא (תשכ"ב), עמ' 75

ובמחוז הזה יש כפר ששמו מירון ובו יש כוכים ובריכות בתוך מערה שבה זורמים המים לאט לאט. אך ביום מסוים בשנה, והוא אמצע אייר של היהודים, מתאספים בה יהודים רבים מן היישובים הקרובים והרחוקים ומבילים מסביב למקום הזה במשך כל היום, והמים זורמים ביום הזה יותר מן הרגיל, והיהודים מביאים מן המים האלה ליישובים הרחוקים.